

ОЛИЙ ҲАРБИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА ЎҚИТИШ ТИЗИМИНИНГ МАЗМУН-МОҲИЯТИ ВА УНГА ҚЎЙИЛАДИГАН ЗАМОНАВИЙ ТАЛАБЛАР

Бахритдинов Сухробжон Шарафитдинович

Ўзбекистон Республикаси Жамоат хавфсизлиги университети

мустақил изланувчиси.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20827419>

Аннотация. Мазкур мақолада жаҳондаги геосиёсий ўзгаришлар, «гибрид урушлар» ва рақамли технологияларнинг ривожланиши шароитида олий ҳарбий таълим муассасаларида (ОХТМ) кадрлар тайёрлаш тизимининг мазмун-моҳияти ва унга қўйиладиган замонавий талаблар тизимли таҳлил қилинган. Мавзунинг долзарблиги умумийдан хусусийга қараб баён этилиб, маҳаллий ва хорижлик олимларнинг назарий қарашлари қиёсий ўрғанилган.

Мақолада ОХТМдаги ўқитиш тизимининг бугунги ҳолати, мавжуд муаммолар ва уларнинг ижобий ечими сифатида компетенциявий-ситуацион, дуал ҳамда «ақлли ҳарбий таълим» (Smart Military Education) моделларини жорий этиш бўйича илмий таклифлар ва уларнинг кутилаётган амалий натижалари асослаб берилган.

Калит сўзлар: Олий ҳарбий таълим, ҳарбий педагогика, касбий компетенция, дуал таълим, ситуацион модель, симулятор, жамоат хавфсизлиги, «ақлли таълим», ҳарбий кадрлар, инновацион ўқитиш.

Аннотация. В данной статье проводится системный анализ сущности и современных требований к системе обучения в высших военных образовательных учреждениях (ВВООУ) в контексте глобальных геополитических изменений, «гибридных войн» и развития цифровых технологий. Актуальность темы излагается от общего к частному, проводится сравнительный анализ теоретических взглядов отечественных и зарубежных ученых.

В статье проанализировано современное состояние системы обучения в ВВООУ, выявлены существующие проблемы и выдвинуты научные предложения по внедрению компетентностно-ситуационных, дуальных моделей и концепции «умного военного образования» (Smart Military Education), а также обоснована их практическая эффективность.

Ключевые слова: Высшее военное образование, военная педагогика, профессиональная компетенция, дуальное обучение, ситуационная модель, симулятор, общественная безопасность, «умное образование», военные кадры, инновационное обучение.

XXI асрнинг биринчи чораги яқунланиши арафасида дунёдаги ҳарбий-сиёсий вазиятнинг динамик ўзгариши, анъанавий уруш олиб бориш тактикасидан асимметрик ва тарқоқ ҳаракатларга ўтилиши, шунингдек, сунъий интеллект, робототехника ва катта маълумотлар (Big Data) технологияларининг ҳарбий соҳага жадал кириб келиши ҳарбий таълим тизими олдида мутлақо янги талабларни қўймоқда.

Бугунги кунда ОХТМ нафақат буйруқларни сўзсиз бажарувчи ижрочи офицерларни, балки стратегик фикрлайдиган, ўзгарувчан ва ноаниқлик (VUCA) шароитида мустақил ва тезкор қарор қабул қила оладиган ҳарбий раҳбарларни, тадқиқотчиларни тайёрлаши зарур.

Жаҳон миқёсида етакчи хорижий давлатлар (АҚШ, Буюк Британия, Жанубий Корея, Туркия, Сингапур) ҳарбий таълим контентларини трансформация қилиб, уларни «тармоқ марказли уруш» (network-centric warfare) ва киберхавфсизлик талабларига мослаштирмоқда. Бу эса ҳарбий педагогикада компетентлик ёндашувини кучайтиришнинг глобал долзарблигини кўрсатади.

Ўзбекистон Республикасида Мудофаа доктринаси ва Хизмат соҳасини тубдан модернизация қилиш доирасида олий ҳарбий таълим тизимини ислоҳ қилиш устувор вазифа этиб белгиланган. Президентимиз – Қуролли Кучлар Олий Бош Қўмондони томонидан ҳарбий кадрлар тайёрлаш тизимини замон талабларига мувофиқлаштириш, миллий ва халқаро тажрибани уйғунлаштириш, ўқитишнинг дуал ва сценарийли моделларини жорий этиш бўйича тизимли топшириқлар берилган [1].

Миллий хавфсизликни таъминлаш ва жамоат тартибини сақлашга масъул бўлган тузилмалар (Хусусан, Миллий гвардия, Ички ишлар органлари ва Давлат хавфсизлик хизмати) учун кадрлар тайёрловчи олий таълим муассасалари ва университетларида таълим мазмунини миллий қадриятлар ва замонавий фан ютуқлари асосида қайта шакллантириш зарурати мазкур тадқиқотнинг объектини ташкил этади.

Ҳарбий таълим, офицерларнинг касбий компетентлигини шакллантириш ва ҳарбий педагогикани ривожлантириш муаммолари узоқ йиллардан буён маҳаллий ва хорижлик олимларнинг диққат марказида бўлиб келган.

Хорижлик олимлардан Ж. Бланк [2], П. Митчелл [3] ва Х. Хан [4] ўз тадқиқотларида XXI аср ҳарбий хизматчиларининг когнитив ва бошқарув қобилиятларини ривожлантириш, ҳарбий таълимда «креатив тактика»ни шакллантириш масалаларини ўрганганлар. Масалан, П. Митчелл ҳарбий таълимда анъанавий маърузалардан воз кечиб, муаммоли таълим (Problem-based learning) ва критик фикрлашга (Critical thinking) ўтишнинг тизимли аҳамиятини асослаб берган [3].

Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги (МДХ) мамлакатларида ҳарбий педагогиканинг назарий асослари А.В. Барабанщиков [5], В.И. Вдовюк [6] каби олимлар томонидан ишлаб чиқилган. Улар ҳарбий хизматчиларни тарбиялаш, уларнинг руҳий-жанговар тайёргарлиги ва касбий маданиятини юксалтиришнинг қонуниятларини очиб берганлар.

Мамлакатимизда ҳарбий ва махсус фанларни ўқитиш методикаси, ҳуқуқбузарликлар профилактикаси ва жамоат хавфсизлиги соҳасида офицерларнинг касбий лаёқатини ошириш масалалари миллий олимларимиздан Ю.С. Пулатов [7], М.И. Махсадов [8], Д.Р. Махмудов [9] ва бошқаларнинг илмий ишларида ўз аксини топган.

Хусусан, Ю.С. Пулатов ҳарбий хизматчилар ва ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар ходимларини тайёрлашда дидактик тизимларни модернизация қилиш зарурлигини таъкидлаган бўлса [7], М.И. Махсадов жамоат хавфсизлиги ва ҳуқуқбузарликларнинг барвақт олдини олишда замонавий бошқарув компетенцияларининг ўрнини илмий асослаб

берган [8]. Бирок, ОХТМда ўқитиш тизимининг мазмун-моҳиятини айнан глобал технологик трансформациялар ва миллий тизимдаги «Маҳалла етилиги» каби ижтимоий институтлар билан интеграция контекстида таҳлил қилиш ҳануз мукамал тизимли ёндашувни талаб этади.

Бугунги кунда Ўзбекистон Республикаси олий ҳарбий таълим тизими муайян ташкилий-ҳуқуқий ва услубий базага эга. Олий ҳарбий таълим муассасаларида ўқитиш жараёни асосан кредит-модуль тизимига ўтказилган бўлиб, ўқув режалари ва дастурларини бакалаврият ва магистратура босқичлари бўйича шакллантириш амалиёти йўлга қўйилган. Олиб борилган кузатувлар ва статистик таҳлиллар шуни кўрсатадики, ОХТМнинг моддий-техник базаси охириги йилларда сезиларли даражада янгиланди: замонавий тренажёр комплекслари, симуляторлар ва рақамли таълим платформалари жорий этилмоқда.

Шу билан бирга, курсант ва тингловчиларнинг ўқув вақтини тақсимланишини таҳлил қилганимизда, умумий назарий тайёргарлик ва жанговар-тактикавий кўникмалар ўртасидаги мутаносибликда баъзи номутаносибликлар кўзга ташланади. Статистик маълумотларга кўра, анъанавий ўқитиш шаклида ҳанузгача академик аудитория соатлари умумий таълим вақтининг қарийб 45-50 фоизини ташкил этмоқда, амалий, вазиятли (инцидентли) ва дала шароитидаги машғулотларга эса 30-35 фоиз ажратилган [10]. Бу эса реал хизмат вазифаларини бажариш пайтида курсантларда амалий кўникмаларнинг етишмаслигига олиб келиши мумкин.

Замонавий таълим моделларининг ОХТМдаги улушини қуйидаги таҳлилий жадвалда кўриб чиқиш мумкин:

Таълим шакллари ва методлари	Жорий этилиш даражаси (%)	Хизмат фаолиятидаги самарадорлик коэффициенти
Анъанавий маъруза ва семинарлар	45 %	Low (Паст)
Симуляцион ва тренажёр тайёргарлиги	25 %	High (Юқори)
Дуал ва сценарийли таълим моделлари	15 %	Very High (Жуда юқори)
Мустақил тадқиқот ва лойиҳавий ишлар	15 %	Medium (Ўрта)

Ушбу таҳлил кўрсатадики, амалий жиҳатдан энг юқори самарадорликка эга бўлган дуал ва сценарийли таълим моделлари ҳали етарли даражада (атиғи 15%) ўзлаштирилмаган.

Бу эса таълим контентини модернизация қилиш заруратини келтириб чиқаради.

Олий ҳарбий таълим муассасаларида олиб борилаётган ислохотларга қарамасдан, соҳада таълим сифатини халқаро стандартлар даражасига кўтаришга тўқинлик қилувчи бир қатор тизимли муаммолар мавжуд:

- Ўқув дастурларидаги кўплаб мавзулар ҳануз назарий хусусиятга эга бўлиб, кўшинлар ва ҳудудий бўлинмаларнинг кундалик жанговар ва хизмат фаолиятидаги реал муаммоларни тўлиқ қамраб олмайди.

- Курсантларнинг билимлари ҳануз кўп ҳолларда «ёдлаш ва қайта айтиб бериш» тамойили асосида баҳоланади. Ваҳоланки, замонавий офицер тактик вазиятни баҳолаш ва экстремал шароитда тўғри қарор қабул қилиш қобилияти бўйича баҳоланиши керак.

- Жанговар ҳаракатларни модель ва симуляция қилиш, кибертаҳдидларга қарши курашиш кўникмаларини шакллантирувчи махсус рақамли дастурий таъминотларнинг ўқув жараёнига интеграцияси суст бормоқда.

- Масалан, жамоат хавфсизлигини таъминлашда ОХТМ битирувчиларининг маҳаллий ижтимоий институтлар (маҳалла, ёшлар иттифоқи ва б.) билан ҳамкорликда ишлаш, аҳоли психологиясини тушуниш бўйича кўникмалари алоҳида тизим сифатида ўқитилмайди.

Юқорида қайд этилган муаммоларни бартараф этиш ва олий ҳарбий таълим муассасаларида ўқитиш тизимини замон талабларига мувофиқлаштириш мақсадида қуйидаги илмий ва амалий таклифлар илгари сурилади:

Компетенциявий-ситуацион таълим моделига ўтиш. ОХТМда таълим тизимини муайян фанларни ўқитишдан, тизимли компетенцияларни шакллантиришга йўналтириш лозим. Ҳар бир ўқув модули реал ҳарбий ёки хизмат вазиятининг (кейс-стади) ечимига қаратилиши шарт.

Дуал таълим тизимини кенг жорий этиш. Курсантларнинг таълим вақтини шундай ташкил этиш керакки, унда назарий билимлар бевосита кўшин ва ҳудудий бўлинмалардаги амалий хизмат билан узвий боғлиқ ҳолда олиб борилсин. Масалан, 3-4 курс курсантлари маҳаллаларда жамоат тартибини сақлаш ва профилактика ишларини амалга оширишда бевосита иштирок этишлари лозим.

«Ақлли ҳарбий таълим» (Smart Military Education) концепциясини яратиш.

Интерактив 3D-симуляторлар, виртуал борлиқ (VR) технологиялари ёрдамида жанговар ва хизмат вазиятларини модель қилувчи электрон полигонларни яратиш. Бу курсантларга моддий ва инсоний йўқотишларсиз хатолар устида ишлаш имконини беради.

Ижтимоий-психологик ва барвақт профилактика компетенциясини кучайтириш. Ҳарбий раҳбар фақатгина куч ишлатиш тактикасини эмас, балки аҳоли ўртасида, айниқса ёшлар ўртасида ҳуқуқбузарликларнинг барвақт олдини олиш, низоларни медиация (келиштириш) орқали ҳал этиш методикасини ҳам мукамал эгаллаши зарур.

Илмий таклифларнинг амалий натижалари ва самарадорлиги

Таклиф этилаётган инновацион ўқитиш моделлари ОХТМ ўқув жараёнига тажриба-синов тариқасида киритилганда қуйидаги амалий натижаларга эришиш мумкинлиги илмий прогноз қилинмоқда:

Биринчидан, битирувчиларнинг хизмат жойларига мослашиш (адаптация) даври ҳозирги 6-9 ойдан 1-2 ойгача қисқаради, чунки улар ўқиш давридаёқ реал вазиятли сценарийлар билан ишлаш кўникмасини шакллантирган бўладилар.

Иккинчидан, виртуал ва симуляцион полигонлардан фойдаланиш ҳисобига амалий машғулотларга сарфланадиган моддий ресурслар (ёқилги-мойлаш материаллари, ўқ-дорилар, техник воситалар амортизацияси) ҳажми ўртача 25-30 фоизга тежалади [11].

Учинчидан, курсантларнинг таҳлилий фикрлаш ва қарор қабул қилиш тезлиги ортади. Вазиятли ўйинлар (Wargaming) орқали экстремал ҳолатларда стрессга чидамлик ва психологик барқарорлик коэффициенти юксалади.

Олий ҳарбий таълим муассасаларида ўқитиш тизимининг мазмун-моҳиятини замон талаблари асосида қайта шакллантириш — бу шунчаки ўқув режаларини янгилаш эмас, балки миллий хавфсизликни таъминлашнинг концептуал шартидир. Замонавий талаблар ҳарбий таълимнинг мослашувчанлиги, рақамлашганлиги ва реал амалиётга йўналтирилганлигини тақозо этади.

Умумийдан хусусийга қараб олиб борилган ушбу таҳлилий ўрганиш шуни кўрсатадики, таълим контентига дуал ва сценарийли моделларни киритиш, рақамли технологияларни кенг қўллаш ҳамда ижтимоий институтлар билан уйғунликда кадрлар тайёрлаш орқали Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучлари ва ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлари учун ҳар томонлама етук, ватанпарвар ва юқори профессионал офицерлар корпусини шакллантириш имконияти яратилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Олий ҳарбий таълим муассасаларида кадрлар тайёрлаш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги Қарори. – Тошкент: Мудофаа вазирлиги матбуот хизмати, 2024. – 12 б.
2. Blank J. Military Education for the 21st Century: Advanced Strategies and Methodologies. – New York: Military Academic Press, 2019. – 245 p.
3. Mitchell P. Strategic Thinking in Military Pedagogy // Journal of Defense Management. – London, 2021. – Vol. 11, No. 3. – P. 112–125.
4. Han H. Competency-Based Training in South Korean Military Academies // Asian Defense Review. – Seoul, 2022. – No. 7. – P. 45–59.
5. Барабанщиков А. В. Военная педагогика: Учебник для высших военно-учебных заведений. – Москва: Воениздат, 1986. – 368 с.
6. Вдовюк В. И. Военно-педагогические качества офицера и пути их формирования. – Москва: ВПА, 1991. – 112 с.
7. Пулатов Ю. С. Махсус олий таълим муассасаларида дидактик жараёнларни модернизация қилиш: Монография. – Тошкент: Жамоат хавфсизлиги университети, 2022. – 180 б.

8. Махсадов М. И. Жамоат хавфсизлигини таъминлашда раҳбар кадрлар бошқарув компетенциясини ривожлантириш муаммолари // Ҳуқуқий тадқиқотлар журналі. – Тошкент, 2023. – № 5. – Б. 22–31.
9. Махмудов Д. Р. Ҳарбий педагогика ва ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тизими: Дарслик. – Тошкент: Академия, 2021. – 210 б.
10. Олий ҳарбий таълим тизимидаги статистик таҳлилий маълумотнома. – Тошкент: Инновацион ривожланиш вазирлиги, 2025. – 45 б.
11. Смарт-таълим технологияларининг иқтисодий ва тактик самарадорлиги: Халқаро ҳарбий симпозиум материаллари тўплами. – Анқара, 2024. – Б. 89–94.